

Reprodukcija produkcijskih razmerij in revolucije

Spregovorimo samo nekaj besed o brezmejni temi, nekaj besed, ki jim morate na trenutke opravičiti tako domnevnost kot skrajni shematizem.¹⁸

I. Obnovimo.

V zelo splošnih smernicah smo torej videli, kaj je produkcijski način. Spoznali smo, da se je treba postaviti na stališče *reprodukcije*, da bi lahko razumeli obstoj in delovanje *nadzidave* (Pravo-Država-Ideologija), ki se dviga iz infrastrukture [*infrastructure*] ali »baze« [base] produkcijskega načina.

Odkrili smo, da v nasprotju s tem, kar smo – sledeč določenemu številu klasičnih tekstov – nedavno razvijali in ponavljali, ne zadošča predstaviti *razmerje* med Infrastrukture na eni strani in pravno-politično Nadstavbo in ideološko Nadstavbo na drugi, kot jo izraža prostorska metafora *topike zgradbe*,¹⁹ velikim zaslugam te metafore navkljub, ki je v nekaterih primerih nenadomestljiva, recimo ko to topično reprezetancijo spremeni v »nivoje« oziroma »instance«.

Prepričali smo se, da se moramo za opazovanje tega, katera bi lahko bila »funkcija« in »delovanje« Nadzidave, postaviti na stališče reprodukcije produkcijskih pogojev.

Med tem ko preprosto razmišljanje o mehanizmih ekonomske infrastrukture (tu ne obravnavamo nič drugega kot kapitalistični produkcijski način) dejansko dopušča, da se upošteva

¹⁸ Naj spomnim, da sam vselej izhajam iz stališča reprodukcije na splošno – s tem, da abstrahiram dejstvo, da je v kapitalističnem režimu ta reprodukcija vselej *razširjena*. To drugo točko, ki je ključna, bomo obravnavali v drugi knjigi /Tome II/ [Te druge knjige Althusser ni nikoli napisal, je pa v »kratkem predgovoru« napovedal, da bo v njej govoril o razrednem boju v kapitalističnih družbenih formacijah. Zanimivo je, da se tudi sam Marx oziroma v zadnji instanci Engels loti vprašanja razrednega boja šele na zadnjih straneh tretjega zvezka *Kapitala*].

¹⁹ Althusser uvaja metaforo strukture proti stari metafori topike zgradbe. Proti staremu prevodu *superstructure* z nadstavbo in *infrastructure/base* z bazo bomo v nadaljevanju uporabljali nadzidavo, ohranili pa bomo distinkcijo med infrastrukture in bazo, da prikazemo specifično Althusserjevo uporabo Marxovih konceptov zgradbe. Glej tudi prevajalska pojasnila v: *Izbrani spisi* (Althusser, 1999, Založba / .cf*, Ljubljana).

²⁰ Glede na omejitve tega pregleda puščam ob strani vprašanje reprodukcije produkcijskih sil. Ne smemo zanemariti, da so določene družbene formacije v zgodovini izginile zaradi »nesreč« – in da bi jih bilo seveda treba proučiti od blizu, kajti »nesreče« v pravem pomenu besede ne obstajajo – saj bi to onemogočilo reprodukcijo in tudi same produkcijske sile ali kakšen takšen element, ki določa produkcijske sile. Ta hipoteza bi morebiti omogočila, da se upošteva izginjevanje tistega, kar ideologi Zgodovine imenujejo »civilizacije«, kjer dolgujemo Valéryju formulacijo, da so bile »smrtne«, ... ker so mrtve.

reprodukcija pogojev produkcijskih sil, vključujoč delovno silo, pa nam na noben način ne dopušča misliti *reprodukcije produkcijskih razmerij*.

Ker vemo, da so v zadnji instanci za produkcijski način značilna »produkcijska in menjalna razmerja, ki so njim lastna« (Marx), in da so menjalna razmerja funkcija produkcijskih razmerij, vemo torej, da gre za produkcijska razmerja.

Tako lahko postavimo naslednjo, zelo preprosto trditev: produkcijski način *se ohranja* le toliko, kolikor je zagotovljena reprodukcija produkcijskih pogojev, med katerimi igra *reprodukcija produkcijskih razmerij* določujočo vlogo.²⁰

Gre torej za nadzidavo, ki zagotavlja pogoje te reprodukcije (z represivnim Aparatom Države) in to reprodukcijo samo (z ideološkimi aparati Države). S tem se je izkazalo, da je vsaka nadzidava zgoščena in osrediščena v *Državi*, ki se obravnava v njenih dveh vidikih: kot razredna represivna oblast in kot razredna ideologizacijska oblast. Tako se je tudi izkazalo, da bi bilo ideologijo – za katero smo se prej nagibali, da bi jo postavili kot »instanco«, ki je čisto različna od pravno-političnega – prenesti k Državi in jo misliti v enotnosti, ki prekriva kompleksno različnost, torej kot *Ideologijo Države*.

Če je res tako, je problem »*trajanja*« družbene formacije, ki ji dominira produkcijski način, (v dotičnem primeru gre za kapitalistični produkcijski način) odvisen od *trajanja* Nadzidave, ki zagotavlja reprodukcijske pogoje in to reprodukcijo samo; torej, trajanje razredne Države, mišljeno v enotnosti njenega represivnega aparata in njenih ideoloških aparatov.

II. Kaj je Revolucija?

V teh okoliščinah ne bo presenetljivo, da vsaka *revolucija* produkcijskih razmerij ali potrjuje razpad Države (ki je lahko uničena z »nesrečo«, kakor pri Velikih Invazijah – a tu predpostavljam hipotezo, ki je hkrati precej delna in povrhu zelo negotova, če ne celo dvomljiva) ali pa je učinek *prevrata države*, do katere pride s prevzemom Državne oblasti, se pravi z zasedbo njenih Aparatov in njihovo nadomestitvijo. Zato se politični boj neizogibno vrti okrog Države, kar je povsem klasična marksistična teza, v okviru kapitalistične družbene formacije: kapitalistični razredni boj za ohranitev državne oblasti in okrepitev (vključno z njihovo reformo) aparatov Države na eni strani, na drugi pa proletarski razredni boj za prevzem državne oblasti, uničenje njenih buržoaznih Aparatov in njihovo nadomestitev, pod diktaturo proletariata, s proletarskimi Aparati.

V *strogem pomenu besede* socialna revolucija torej zajema to, da vladajoči razred razlasti državne oblasti, se pravi razpolaganja z njegovimi Državnimi Aparati, ki zagotavljajo reprodukcijo obstoječih družbenih razmerij, zato da vzpostaviš nova produkcijska razmerja, katerih reprodukcija se zagotavlja z uničenjem starih Aparatov in graditvijo (dolgo in težavno) novih Aparatov Države. Primeri (socialne) revolucije v strogem pomenu besede: buržoazne revolucije 1789 v Franciji, ruska socialistična revolucija 1917, socialistična kitajska revolucija 1949 itd.

Vendarle obstajajo tudi revolucije v *širokem pomenu besede*, ki ne vplivajo na produkcijska razmerja, torej na državno oblast (Države) in na celoto aparatov Države, temveč le na

politični ideološki Aparat Države. Primeri teh »revolucij« v širokem pomenu besede: revolucije v Franciji 1830 in 1848.

Šlo je za to, da »revolucionirajo« politični ideološki aparat Države; natančneje, leta 1830 so Ustavno Monarhijo Karla X. zamenjali s parlamentarno monarhijo Louis-Philippa, v letu 1848 pa so zamenjali parlamentarno monarhijo Louis Philippa s parlamentarno republiko. Torej, šlo je za preproste modifikacije znotraj političnega ideološkega Aparata Države, seveda v skladu s spremembami v drugih ideoloških aparatih Države, na primer v Šoli. Te »revolucije« niso bile očitno nič drugega kot učinek dveh etap, s katerima se razredni boj buržoazije in malomeščanstva znebi političnih predstavnikov zemljiške Gospode na čelu Države: skratka, gre za družinski razredni boj med vladajočimi razredi.

Nasprotno pa državni udar 2. decembra, ki je bil tudi formalno »revolucija« istega kova, ni imel pravice do imena revolucije, saj ga je izvršila zarota nekaterih individuov, ki so izvedli puč na lastno pest, tako da ta »revolucija« ni bila rezultat delovanja ljudskih množic. Le Pétain je s sramotnim cinizmom, sledeč Mussoliniju, Hitlerju in Francu, imenoval nacionalno »Revolucijo« za politično napredovanje, ki mu ga je na koncu kariere prinesel vojaški poraz proti nacističnim vojskam. S tem je pokazal vrsto posnemajoče servilnosti, ki ne bi smela imeti nikakršnega konceptualnega smisla. V nasprotju s tem pa je imel De Gaulle, ki je bil izobražen in preudaren, politično »taktčnost« in tako svojega državnega udara 13. maja 1958 ni imenoval »revolucija«. Vendar je to bila formalno »revolucija«, ker je spremenila, ravno tako kot Pétainova, nekaj pomembnega v političnem ideološkem Aparatu Države, saj je De Gaulle parlament skrčil v čisto protokolaren [*chambre d'enregistrement*] zbor, splošno volilno pravico pa na vlogo plebiscita.

Vendar so to medburžujske zadeve, »zasebna oblast«, ki ni bila nikoli nič drugega kot preprosta različica diktature (do tega dneva) nedotakljive Države kapitalističnega razreda, ki ustreza francoskemu imperializmu 60. let.

Vrnimo se torej k revolucijam v strogem pomenu besede: tistim, ki spreminjajo obstoječa produkcijska razmerja, tako da uničijo Državo in njene aparate.

Če produkcijski način traja le toliko, kolikor dolgo traja sistem aparatov Države, ki zagotavlja reprodukcijske pogoje (reprodukcija = trajanje) svoje baze, to je produkcijskih razmerij, je treba napasti sistem aparatov Države in osvojiti Državno oblast, zato da bi prekinili pogoje *reprodukcije* (= trajanje = obstoj) produkcijskega načina, nakar se vzpostavijo nova produkcijska razmerja. Ta vzpostavitev se zgodi pod okriljem nove Države in novih Aparatov Države, ki zagotavljajo reprodukcijo (trajanje = obstoj) novih produkcijskih razmerij, z drugimi besedami, nov produkcijski način. Ko gre za socialistične revolucije, pride ta nova Država v roke predstavnikov proletariata in njihovih zaveznikov, ki imajo v rokah oblast, se pravi kontrolirajo Aparate, s čimer pride do Države Diktature Proletariata.

Schema je preprosta, jasna in prepričljiva. Vendarle je formalna. Kajti vemo, da revolucionarni prevzem buržoazne Države, njeno uničenje in nadomestitev z Državo Diktature Proletariata nista učinek ne preprostega logičnega sklepanja ne preproste izčrpanosti starega sistema kapitalističnih produkcijskih razmerij, temveč *razredni boj množice*, ki je lahko le razredna vojna *dolgega trajanja* – kot pravi točna formula Mao Ce Tunga, ki izjemno dobro obnavlja teze Marxa in Lenina. Ravno kar smo že omenili, da obstajajo *absolutni pogoji*, ki zagotavljajo zmago, trajno zmago razrednega boja ljudskih množic. A zdaj želim dodati nekaj besed o *enem* od *partikularnih* pogojev tega razrednega boja.

²¹ CRS: *Compagnies Républicaines de Sécurité* (Republikanske enote za zaščito). Gre za posebne enote, ki ukrepajo v času uporov oziroma demonstracij.

²² Vendar te vojske bratskih Držav niso vedno zanesljive: glej »Upore na Črnem morju«, upore mornarjev pri francoski intervenciji 1918: A. Marty Ch.Tillon in še na stotine drugih.

²³ Midi je regija v Franciji.

²⁴ V drugi knjigi [Tome II] bomo videli, da *razredni boj krepko presega ideološke aparate Države*. To klasično tezo je treba imeti skrbno v mislih, da bomo lahko dobro razumeli *meje* razrednega boja znotraj ideoloških aparatov Države, o katerih bo govor.

III. Dva objekta revolucionarnega razrednega boja

Ta pogoj bo razumljiv le, če se bomo ponovno spomnili distinkcije med represivnim Aparatom Države in ideološkimi aparati Države, razlike njihovega načina delovanja (represivni Aparat deluje tako, da prevladuje sila, ideološki aparati pa tako, da prevladuje ideologija), torej distinkcije, ki pojasni, da obstaja le *en* represivni aparat Države in *več ideoloških aparatov Države*.

V luči teh različnih distinkcij lahko postavimo eno Tezo, ki jo bomo prikazali v naslednjih dveh točkah:

1. Močno jedro Države je njen *represivni aparat*. Dana mu je zmožnost, zmožnost moči in upora, ki je po definiciji »brezpogojno zanesljiva«.

Srčiko tega jedra sestavljajo paravojaška represivna telesa (policija, CRS²¹ itd.) in vojska (kot Vojske Imperialističnih bratskih Držav, ki z lahkoto prekoračijo meje, takoj ko jih »pokličejo« na pomoč). To je zadnje jedro, »zadnja utrdba« in deluje za vladajoči razred kot njihov zadnji argument, *ultima ratio* čistega nasilja.

To je tudi jedro, ki je najbolj *kompaktno*, saj je samo podrejeno železni *disciplini* (»ki sestavlja glavno silo vojska«) in najstrožji notranji *represiji* (dezerterji in uporniki so *postavljeni pred zid*). Kadar je samo jedro onespособljeno, razpadlo, razstavljeno (kot v Rusiji leta 1917 zaradi grozovitega trpljenja vojne in porazov), se Država opoteka na robu propada in je brez zadnjega zatočišča (razen Vojska bratskih Držav: glej intervencije francoskih, čeških, angleških in drugih vojska v Rusiji 1917/18).²²

Do tega zadnjega jedra lahko pripelje še druga, čisto notranja šibkost: ko ne gre za *poklicno* vojsko (zapomnite si, da je bil De Gaulle za *poklicno vojsko* proti tradiciji '89, ki jo je podpiral Jaurés), gre za vojsko, sestavljeno iz »*nabornikov*«, se pravi iz »vojakov« drugega reda, ljudskega porekla, ki lahko »zavrnejo ukaz streljanja«, kot recimo »Pogumni vojaki 17. polka« pred vinogradniki Midijs²³ pred vojno leta 1914, ali pa »zavrnejo ukaz marširanja«, kot na primer »mladi fantje« [»*petits gars*«] alžirske vojske, ki so v času puča Generalov »zaprli« njihove častnike. Ampak v celoti so policija, CRS in vojska vzpostavljeni, da preprečijo udar, in jih je razen v izgubljeni vojni ali revoluciji, izjemno težavno, če ne celo nemogoče, streti.

2. V nasprotju s tem pa so ideološki Aparati Države neskončno bolj ranljivi.

Ko uresničujejo obstoj *Ideologije Države*, čeprav uresničujejo obstoj na razpršen način (ker je vsak relativno avtonomen), ko delujejo na podlagi ideologije, *se v njihovem osrčju* in v njihovih formah odvija dobršen del²⁴ dolgo trajajoče vojne, ki je razredni boj in ki lahko pripelje do prevrata vladajočih razredov, se pravi, da vladajoče razrede razlasti oblasti Države, ki jo imajo v rokah.

Vsakdo ve, da je razredni boj v represivnem Aparatu Države, v policiji, vojski in tudi v sami administraciji, od časa do časa »normalen«, če ne že vnaprej izgubljen, pa vsaj zelo omejen podvig. V nasprotju s tem je razredni boj *v okviru ideoloških Aparatov Države* nekaj mogočega, resnega in lahko gre zelo daleč, kajti znotraj ideoloških aparatov Države militantneži, poleg njih pa še množice, doživljajo svojo politično izkušnjo, še preden »jo pripeljejo do konca«. Ni naključje, da je Marx rekel, da *v ideologiji* ljudje ozavešijo svoje interese in pripeljejo svoj

razredni boj do konca. Do zdaj nismo počeli nič drugega, kot da smo v nekoliko natančnejšem jeziku izražali to genialno intuicijo utemeljitelja znanstvenega socializma.

Rad bi podal nekaj pripomb o razrednem boju v okviru ideoloških aparatov Države. Toda, da ne bi zmedli bralca, moramo opozoriti na nekaj temeljnih dejstev.

IV. Kapitalistična produkcijska razmerja so razmerja kapitalistične eksploatacije

Govorili smo že o razrednem boju delavskih organizacij v političnih in sindikalnih ideoloških aparatih Države. In ubranili smo klasično Tezo, da je moral biti politični razredni boj globoko zakoreninjen v *ekonomskem* razrednem boju, boju »za zahteve«²⁵ [*pour les revendications*]. V tem pogledu smo govorili o *podjetjih*, predvsem o kapitalističnih podjetjih.

Poskušali bomo podati *znanstveno* razlago o tem, kar se je dogajalo s podjetji v Franciji leta 1969, da bo razumljivo, kako marksistična teorija upošteva kompleksnost stvari.

Dejstvo, da je Francija leta 1969 *kapitalistična* družbena formacija, pomeni, da tu deluje na dominanten način, *kapitalistični produkcijski način*, da torej *produkcijo* (ki se dogaja v podjetjih) dominirajo in uravnavajo *kapitalistična produkcijska razmerja*. Ta *produkcijska razmerja* so obenem razmerja kapitalistične *eksploatacije*.

Konkreten, empiričen pomen tegá, je dejstvo, da zgradbe (na primer tovarna), surovine (ki so morebiti že na pol obdelani produkti itd.), stroji, pripomočki itd., skratka, *produkcijska sredstva* takšnega podjetja, pripadajo njihovemu kapitalističnemu *lastniku*, ki lahko upravlja sam ali pa koga pooblasti, da kot plačani Direktor upravlja produkcijo podjetja.

To hkrati pomeni (kajti gre preprosto za isto stvar, a tokrat z vidika proletarcev), da podjetje »najema«²⁶ dnevno, tedensko in (redkeje) mesečno delavce (in druge zaposlene ne-delavce²⁶ [*travailleurs non-ouvriers*]: pisce, računovodje, inženirje, kadre itd.), v kolikor so *plačani*. Plačani delavec je individuum, ki ne poseduje produkcijskih sredstev in ne more nič proizvesti s »svojimi lastnimi sredstvi«²⁷ (svojim rokami) in ki lahko le *prodaja uporabo svojih rok* lastniku podjetja, ki zagotavlja ravno produkcijska sredstva.

Ko dobro razumemo to temeljno situacijo, ki so jo ustvarila kapitalistična produkcijska razmerja, nam preostane, da razumemo, zakaj so to hkrati razmerja *eksploatacije*.

Gre za *produkcijska razmerja*, kajti če »svobodni«²⁷ delavci ne bi bili povezani [*mise en rapport*] s produkcijskimi sredstvi, sploh ne bi bilo produkcije. Na našo ali njihovo nesrečo produkcijska sredstva ne delujejo sama od sebe, temveč potrebujejo (kot Bog...) ljudi, in to ne katerekoli ljudi: potrebujejo namreč kvalificirane osebe²⁷ (specializirani delavci, profesionalci, P1²⁸, P2, P3; »kadri«, tehniki, inženirji itd., prav tako vključuje »šefa orkestra« organizacije produkcije, ki je lahko sam kapitalist ali pa njegov »Menedežer« številka ena).

Vendar so ta produkcijska razmerja *hkrati razmerja eksploatacije, specifične eksploatacije kapitalističnega načina produkcije*, ki prevzame formo prilaščanja presežnega dela v obliki *presežne vrednosti*.

²⁵ Mišljene so delavske zahteve (višja plača, skrajšanje delovnega časa), a tudi kapitalistične zahteve (konkurenca).

²⁶ Althusser uvaja metaforo strukture proti stari metafori topike zgradbe. Proti staremu prevodu *superstructure* z nadstavbo in *infrastructure/base* z bazo bomo v nadaljevanju uporabljali nadzidavo, ohranili pa bomo distinkcijo med infrastrukturo in bazo, da prikažemo specifično Althusserjeve uporabe Marxovih konceptov zgradbe. Glej tudi prevajalska pojasnila v: *Izbrani spisi* (Althusser, 1999, Založba / .cf*, Ljubljana).

²⁷ Tudi nekvalifikacija je določena kvalifikacija.

²⁸ Gre za različne zaposlitvene ravni uslužbencev.

Da so produkcijska razmerja hkrati kapitalistična razmerja eksploatacije, je Marx izrazil rekoč, da je proces blagovne kapitalistične produkcije hkrati produkcijski proces presežne vrednosti.

Takšna je »baza«, materialna baza, torej ne le materialni pogoj eksistence kapitalističnega načina produkcije, ampak *tout court njegova materialna eksistenca*. V produkcijskem procesu ima tudi proces *eksploatacije* svoj prostor. Kapitalizem ne obstaja brez te materialne baze *eksploatacije*, te materialne baze produkcijskih razmerij, ki so identični razmerjem eksploatacije. To je treba ponoviti stokrat, v času, ko nekateri diletanti prihajajo na dan z nekimi anarhističnimi starinami, ko reducirajo kapitalistični produkcijski način na represijo, ali, še huje, na ... »avtoriteto«!

Govoril sem o *materialni eksistenci tout court* kapitalističnega produkcijskega načina. A pogledjmo si stvari od blizu, v tej analitični študiji, ki pravi eksistenca, ki traja, ki pravi torej ohranjanje skozi čas, ki pravi torej reprodukcija pogojev produkcije in predvsem reprodukcija produkcijskih razmerij. To že vse vemo. Ker vemo, da aparati Države, represivni in ideološki, intervenirajo na ravni reprodukcije produkcijskih razmerij.

V. Razredni boj v ideoloških aparatih Države

Zdaj lahko preidemo na naš objekt: *naravo form razrednega boja v ideoloških aparatih Države*, s tem, da bomo resno vzeli kratko Marxovo trditev, ki pravi, da se ljudje v ideologiji ozavešijo razrednega boja in ga pripeljejo do konca.

Opozorimo najprej, da Marx govori o ideologiji, mi pa govorimo o ideoloških *aparatih* Države. Ta jezikovna razlika lahko dela problem samo tistim, ki imajo idealistično-buržoazno koncept narave ideologije (tipa filozofije Razsvetljenstva).

Kajti ideologija ne obstaja v *idejah*, kljub videzu, torej kljub ideološkim predsodkom o ideologiji in idejah. Ideologija lahko obstaja v formi pisanega diskurza (knjige) ali govorenega diskurza (pridige, predavanja, nagovori itd.), za katere se smatra, da nosijo »ideje«. Ampak ravno »ideja«, da se dela »ideje«, vodi to, kar se dogaja v teh diskurzih. Za anticipacijo o prikazih, ki jih bomo podali pozneje, bomo dejali, da nimajo »ideje« v nobenem pogledu, na noben način – kot nas sili verjeti ideologija ideje – *idealne, ideelne ali spiritualne* eksistence, temveč imajo *materialno eksistenco*. Predolgo bi trajalo, da bi tukaj podali celovit prikaz. Vendar jo [materialno eksistenco] lahko preverimo na primeru ideoloških aparatov Države, če se hočemo strinjati z naslednjo trditvijo, ki pa je sama zelo splošna.

Ideologija ne obstaja v »svetu idej«, mišljenem kot »spiritualnem svetu«. Ideologija obstaja v institucijah in praksah, ki so njim lastne. Bili bi v skušnjavi reči točnjeje: ideologija obstaja v *aparatih in praksah, ki so njim lastne*. V tem smislu smo lahko rekli, da ideološki aparati Države *realizirajo* [*réalisaient*] ideologijo tako v materialnem dispozitivu vsakega od teh aparatov kot tudi v praksah, ki so njim lastne; ideologijo, ki jim je bila *zunanja*, ki smo jo torej imenovali *primarna* ideologija in ki jo lahko zdaj imenujemo z njenim imenom: *ideologija Države*, ki je povezana z bistvenimi ideološkimi temami vladajočega razreda oziroma vladajočih razredov.

Ti aparati in njihove prakse seveda imajo za objekte in cilje *individue*, ki zavzemajo položaje družbeno-tehnične delitve dela v produkciji in reprodukciji; in tako ideologija obstaja na način ideoloških aparatov in njihovih praks v *samih praksah teh individuov*. Pravim nji-

hovich *praks*: to vključuje to, čemur se pravi njihove »ideje« ali »mnenja«, vključno z njihovimi »spontanimi« »idejami« o praksi (produktivni, znanstveni, ideološki, politični itd.), ki jim jih dodeljuje delitev dela, hkrati pa tudi njihove »običaje« [*moeurs*] oziroma »navade« [*usages*], torej njihova dejanska obnašanja, »zavestna« ali »nezavedna«.²⁹

To je zato, ker ideologija vladajočega razreda doseže same individue tako v njihovi najbolj intimni »zavesti«, kot tudi v njihovem najbolj zasebnem ali javnem »obnašanju«, tako da lahko ideološki aparati Države zagotovijo, s tem da dosežejo najbolj »skrite kotičke« individualne zavesti (profesionalne, moralne, očetovske, materinske, verske, politične, filozofske... itd. zavesti), *reprodukcijo produkcijskih razmerij*. V naslednjem poglavju bomo videli, v službi katerega splošnega mehanizma.

Seveda so ideološki aparati Države realizacija *vladajoče* ideologije (ideologije vladajočega razreda, kateremu enotnost Države daje njegovo enotnost ideologije Države), kajti od trenutka, ko se govori o vladajoči ideologiji, moramo razumeti, da vselej obstaja nekaj, kar se drži ideologije, ki pa je *dominirana*, in se torej tiče *vladanih* razredov.

S tem domnevamo, da ideologija in torej ideološki aparati Države, v katerih obstaja, »uprizarjajo« [*mettent en scene*] *družbene razrede*: vladajoči razred in vladani razred (in to, kar bomo za silo imenovali »srednji razredi«). V kapitalističnem produkcijskem načinu: kapitalistični razred (in njihove zavezniki) in razred proletarcev (in njihove zaveznike).

Potegnili bomo sklep, da se *razredni boj* odvija v okviru oblik *ideoloških aparatov Države*, čeprav jih povsem presega.

VI. Razredni boj okrog in znotraj vladajočega ideološkega aparata vladajoče Države

Vsi vedo, da se razredni boj odvija v političnem ideološkem aparatu Države (boj med političnimi strankami itd.). Vsi: ne. Kajti le manjšina prebivalstva spozna, da je to, kar vsi imenujejo »politika«, dejansko oblika, ki jo *razredni boj* prevzema v političnem sistemu, ki ga v naši govorici imenujemo politični ideološki aparat Države.

V nasprotju s tem pa samo najbolj izobraženi militanti vedó, da razredni boj hkrati poteka v sindikalnem ideološkem aparatu Države v obliki *ekonomskega* razrednega boja. (Še enkrat poudarimo isto: koliko jih ve, da je »boj za zahteve« [*lutte revendicative*] ekonomska oblika razrednega boja? Koliko jih ve, da sindikati delodajalcev, kot na primer CNPF,³⁰ vodijo boj z njihove strani, boj *kapitalističnih* razredov v ekonomski obliki).

Bojim se, da bom presenetil številne bralce, ko bom zapisal, da se razredni boj odvija enako v vseh drugih ideoloških aparatih Države, tako v Šoli, Cerkvi, Medijih, Založništvu, Spektaklih kot tudi ... v sami Družini. Seveda se boj odvija v oblikah, ki so lastne vsakemu od teh ideoloških aparatov.

In ker smo menili, da lahko potrdimo, da je v socialistično-kapitalističnih formacijah ravno šolski ideološki aparat Države, torej Šola, natančneje *dvojec Šola-Družina* tisti, ki je *vladajoč*,

²⁹ Določeni filozofi 18. stoletja, ki so šli precej daleč v »teoriji« tega, kar imenujemo ideologija, so zagrabili eksistenco določenega praktičnega odnosa med tem, kar so poimenovali »mnenja« in »običaji«; prav tako so opazili, da so »običaji« pomembnejši od »mnenj«, ker so običaji trdovratnejši od mnenj. Videli so tudi, da so »zakoni« pogosto nemočni glede na »običaje« tedaj, ko se ne »skladajo z njimi«. Moral si biti nasprotnik z desnice (Montesquieu) ali z leve (Rousseau), da si spoznal te realnosti.

³⁰ CNFP : Conseil national du patronat français (Nacionalni svet francoskih delodajalcev). CNFP je bil zastopniško telo delodajalcev. Leta 1998 se je preoblikovala v »Medef« (Mouvement des entreprises de France).

mislim, da ni potrebe po daljšem prikazu, ki bi našim sodobnikom predložil, da se razredni boj odvija *tudi* tu. »Dogodki« maja '68 in vsi tisti, ki so jim sledili, so empirična potrditev naše teze. Ali bolje, ti dogodki so, mimo tega, da so prinesli nekaj *radikalno novega* v tem razrednem boju, ki ga velika večina ljudi niti ni slutila, *pokazali*, da je razredni boj *vedno obstajal* v specifičnih oblikah, se razume, v ideoloških aparatih Države, kot so Šola, Družina, Cerkev itd. S to edino razliko, da je bilo Maja razmerje sil tega razrednega boja na spektakularen način preobrnjeno, tako da se je izkazalo, ali je vsaj dalo sumiti, da je bil razredni boj, ki se je prej odvijal v dvojici Šola-Družina, ter tudi v Cerkv, uničevalni razredni boj »predstavnikov« buržoaznega razreda: Učitelj je šel z roko v roki z Inšpektorjem Akademije, Očetom, Duhovnikom itd.

Da bi se o tem prepričali, zadostuje, da beremo časopise: »silovito delovanje« [*descentes en force*] skupin *Staršev dijakov*, ki so se okrepile v samih Šolah za »podporo« reakcionarnim užaljenim Profesorjem in Ravnateljem gimnazij, kažejo lepo in prav, da se je ta lepi svet lotil *maščevanja* za »škandal« upora dijakov, nastopil proti upor, svojih lastnih otrok. To podjetje maščevanja in ta upor zelo jasno izražata stanje stvari: ideološki upor študentov in dijakov je bil namreč z razrednim bojem predstavnikov ali agentov buržoazije uničujoče premeščen pod okrilje *šolskega in družinskega aparata*. In to na način, ki je bil tako razdirajoč, da ne moremo dvomiti, da je pri tem šlo, seveda v tišini »miroljubnega« reda Fakultet in Gimnazij,³¹ za specifično obliko prav gotovo, a bržkone za obliko razrednega boja.

Starši in Profesorji pa seveda vzgojitelji se tolažijo predvsem s tem, da so zagovorniki »laičnosti«. Niso pa edini, ki so imeli konec koncev izkušnjo odprtega razrednega boja znotraj njihovih aparatov. Iste fenomene najdemo v Cerkv, in to ne le s »škandaloznimi« »incidenti« med verniki in duhovščino, ne le med določenimi elementi nizke duhovščine in visoke duhovščine, recimo med določenimi prelati (predvsem iz Latinske Amerike) in Vatikanom, tudi po Vatikanu II., – ampak tudi (groza!) *na samih Semeniščih*, na katera politični voditelji Cerkve (ki imajo dolgo prakso Medijskega aparata ...) mečejo zastor cerkvene diskretnosti, ki velja za vse, kar se dotika Svetega in Zakramentov. V Semeniščih gre za »svete« zgodbe, ki so tudi same *ireverzibilne*.

Kakorkoli že, lahko rečemo, da ko se razmerje sil v razrednem boju sprevača v *notranjosti ideološkega aparata Države številka 1* (ali vsaj v nekem delu tega aparata, najmanj nevarnega za buržoazijo – primaren, vitalni del, ker ta priskrbi *delavce* in še ni bil kontaminiran z uporom), aparata, ki je v službi reprodukcije produkcijskih razmerij *par excellence*, to pa zato, ker je to *vladajoči* ideološki aparat, in najmanj, kar lahko rečemo je, da je to *znak časa*.

Znak časa? Kot je rekel Lenin, gre za znak tega, da je Revolucija *na dnevnem redu*, kar pa ne pomeni – ključna niansa –, da je *situacija revolucionarna* (smo še daleč od tega).

VII. Zakaj je »ideološki« razredni boj pred drugimi?

Postavimo se zdaj na distanco od teh dogodkov, ki so nam preveč blizu, da bi jih lahko resno ocenili. Vzemimo to distanco, da pogledamo naslednje.

Ni naključje, da je bil predhodnjik vseh velikih socialnih revolucij, ki jih poznamo v zadostni meri malce več časa, francoske revolucije '89, ruske revolucije '17 in kitajske revolucije '49, *dolg razredni boj*, ki se je odvijal ne le *okrog* ideoloških aparatov Države, ampak tudi v *notranjosti* teh ideoloških aparatov. Razredni boj je hkrati ideološki, ekonomski in politični, sledeč klasični distinkciji učiteljev marksizma.

32 *Zgodovina norosti*. Do tod smo molčali o tem, kar lahko v naših kapitalističnih družbenih formacijah imenujemo »medicinski« ideološki aparat Države. Zaslужil bi si celotno študijo, katere ogrodge bi bilo izjemno delo Foucaulta, ki podaja genealogijo pomembnih elementov, ki pa jo Medicinske Oblasti prezirajo (žal pa je ne morejo več zažgati). Kajti zgodovina »Norosti«, ki je zgodovina represije, tudi če jo Humanizem Pinela in farmakologija Delaya ublažita, se še nadaljuje. In seveda (ta zgodovina) izredno presega to, kar glede na dogovor številnih zdravnikov imenujejo »norost«.

Zadošča, da pogledamo Francijo v 18. stoletju, ali Rusijo v XIX. stoletju, ali polovico stoletja pred kitajsko revolucijo '49.

Pred Revolucijama '89 in '17 opazimo boje ekstremnega nasilja v dominantnih ideoloških aparatih Države: predvsem v zvezi s Cerkvijo in tudi v Cerkvi, nato tudi okoli in znotraj političnega aparata, ne nazadnje v Založništvu in Medijih. Vsi ti boji so se pomešali, sekali, se vzajemno podpirali in nejasno merili na *zadnji cilj*, ki je bil neznan večini borcev: uničenje aparatov, ki zagotavljajo reprodukcijo obstoječih produkcijskih razmerij, tako da bi vzpostavili nove aparate Države in pod njihovim okriljem uvedli nova produkcijska razmerja, katerih reprodukcijo bodo zagotavljali novi aparati Države.

Ker je ekonomski boj najpomembnejši, ostaja vedno v senci, to je pač njegova usoda. Politični boj se konča na veliki dan, tako da se sprožijo in zberejo vse sile, da si zagotovijo vodstvo v končnem spopadu, spopadu za državno oblast: to je njegova usoda, ker je to njegova funkcija. Ideološki boj (ideološki!), se pravi razredni boj v Medijskih in Založniških aparatih (boj za svobodo misli, izražanja, občutenja in razširjanja progresivnih in revolucionarnih idej), je po splošnem pravilu *predhonomiki* oblik, ki jih naznanja politični boj, *je celo zelo daleč pred njimi*.

Pomislimo na zgodovino stoletij pred francosko Revolucijo. In če si hočemo zapomniti, da je buržoazni ideološki razredni boj prej progresiven kot predrevolucionaren, ima (kot vedno) to smisel le v funkciji boja vladajočega razreda na istih področjih. Pomislimo samo na neverjetno nasilje tega »ideološkega« razrednega boja, ki so ga izpeljali fevdalci in njihovi aparati Države s Cerkvijo na čelu: namreč, začrtala je smer ne le s prepovedmi, odpovedmi, ampak tudi z mučenjem in klanjem. Galilei in G. Bruno, da navedemo vsaj dve imeni, in če upoštevamo še neštete ljudi, ki so bili poklani v Verskih vojnah (ostri razredni boji, ki so se dogajali v cerkvenem ideološkem aparatu Države; heretiki proti ortodoksnežem), množice »obsedencev«, »čarovnic« in »norcev«, ki so bili namenjeni moriščem Velikega Zapiranja, o katerem je prvi v Franciji pogumno spregovoril M. Foucault.³² Pomislimo samó na tega Univerzalnega Izključenca, Spinozo (izključen iz svoje Cerkve, izključen iz filozofije, hudič, ki ga je treba sežgati ali pa živega zakopati: ni se ga dalo več sežgati, zato je bil zakopaln), čigar izključitev se je zgodila še pred njegovo smrtjo – in traja zdaj že tri stoletja.

Pred očmi je treba imeti to grozljivo preteklost ideološkega razrednega boja predrevolucionarne buržoazije, da postavimo nazaj na svoje mesto seveda slavno, a neskončno manj herojsko 18. stoletje Razsvetljenstva. Tu lahko na podlagi del, podpisanih ali ne, ki so bila tiskana v Franciji ali v tujini in so bila distribuirana skrivaj, celo s pomočjo ministra »Razsvetljenstva«, vidimo, kako je v Knjigah in Časopisih ter tudi v gledališčih in Operah potekal odprti boj proti Cerkvi in Despotizmu, ki je bil sam »razsvetljen« (Despotizem absolutistične monarhije je imel veliko nasprotnikov z desnice – tipa Montesquieu, zelo malo nasprotnikov z leve – tipa Meslier ali Rousseau – in veliko zagovornikov, nekaterih prepričanih, drugih taktičnih – Diderot).

A pustimo ob strani te zgodovinske primere, da lahko nadaljujemo z našo tezo. Ta teza omogoča, se zdi, če že ne razumeti, pa vsaj bolje »umestiti«, četudi v obliki, ki je čisto provizorična (sam sem prvi, ki se tega zavedam), »*predhodne*« *fenomene* vsake socialne revolucije.

Lahko bi rekli, da ti fenomeni združujejo vse oblike razrednega boja, ki potekajo v ideoloških aparatih Države na način, lasten vsakemu teh aparatov. Lahko rečemo, da je v osrčju teh

ideoloških aparatov Države ravno dominantni ideološki aparat Države znotraj reprodukcije produkcijskih razmerij, tisti, ki je (in seveda mora biti) primarni objekt razrednega boja. To pojasni, da se je ravno okoli Cerkve in pozicij, ki jih je branila, koncentriral večih stoletij dolg razredni boj, ki so ga zaznamovali množični pokoli, nasilni ukrepi terorja, represije, izsiljevanja in nepredstavljivo ustrahovanje, torej dolga vojna, ki je pripravila zadnji napad – *političen* – na fevdalno Državo in njene aparate v letih '89–'93.

S tem, da je buržoazija napadala specializirane aparate znotraj reprodukcije produkcijskih razmerij, je od znotraj omajala najbolj ranljiv del aparatov Države (ne le zaradi diferenciranja, ampak tudi zato, ker je v neposrednem in vsakodnevnem stiku z ljudskimi množicami). Ko so bili enkrat ideološki aparati Države omajani, ni ostalo drugega kot s silo odstraniti zadnjo utrdbo Države: oblast Države, ki so jo varovali zadnji bataljoni kraljeve garde.

Zdi se mi, da bi lahko upoštevajoč vse razlike podali analizo istega tipa za revolucijo '17 in z večjimi razlikami za kitajsko revolucijo '49 (na Kitajskem ni cerkve, vsaj ne v zahodnem pomenu besede ne).

Če je naša interpretacija pravilna, se je treba postaviti ravno *na stališče reprodukcije*, ne samo za razumevanje funkcije in delovanja nadzidave, ampak tudi za razpolaganje s koncepti, ki omogočajo jasnejši pogled v konkretno zgodovino revolucij (in končno, da se vzpostavi znanost njihove zgodovine, ki je še vedno veliko bližja kroniki kot znanosti). Že izvedene revolucije in revolucije, ki jih je še treba izvesti. Namesto da se vrtimo v »protislovjih«, ki so bolj ali manj zakrita s »kontroliranimi« poimenovanji, o katerih nam sodobna zgodovina podaja še preveč primerov, je treba v okviru pogojev, ki se še bodo realizirali, umestiti pod diktaturo Proletariata ideološke aparate Države, ki so še posebno primerni za *dejansko pripravo prehoda* v socializem, se pravi, za odmrtnje Države in vseh njenih aparatov.

VIII. Pozor! Primat infrastrukture

Preden končamo to poglavje, sledi še zadnja pripomba, ki velja tudi kot opozorilo. Nikakor nočemo predložiti priročnika revolucionarne prakse, ki bi se lahko formulirala z naslednjimi pravili:

1. sprožiti razredni boj v ideoloških aparatih Države, tako da usmerimo »ost« boja proti vladajočemu ideološkemu aparatu Države (danes Šola);
2. kombinirati vse oblike razrednega boja v vseh ideoloških aparatih Države, da bi jih omajali do točke, ko je njihova funkcija reprodukcije produkcijskih razmerij onemogočena, in nato
3. zbrati vse ljudske sile pod vodstvom revolucionarne Politične Partije, Partije revolucionarnega razreda in izvesti napad na državno oblast ter uničiti njihov zadnji aparat: represivni aparat (policijo, CRS itd., Vojsko).

To bi bilo nesmiselno in povrh vsega še infantilno, ker bi bilo voluntaristično, avanturistično in idealistično. Tako ne moremo voditi dogodkov. In če bi jih po naključju lahko tako vodili, je ravno tu mesto, da se spomnimo vsega, kar smo ravnokar zapisali: govorili smo o razrednem boju ideoloških aparatov Države, ki se tiče *le nadzidave*, ki je določena in sekundarna ter v zadnji instanci ni določajoča. *V zadnji instanci je Infrastruktura tista, ki je določajoča*. Kar se dogaja ali kar se lahko zgodi v nadzidavi, je torej v zadnji instanci odvisno od tega, kar se zgodi (ali se ne zgodi) *v bazi med produkcijskimi silami in produkcijskimi razmerji*:

ravno tu je zakoreninjen razredni boj. S tem se lahko razume, da razredni boj neskončno presega oblike ideoloških aparatov Države, kjer postane viden.

Da obstaja, kot pravimo, »vzratno delovanje« nadzidave na infrastrukturo, je dejstvo. Ampak to dejstvo je zgolj izrečeno. Poskušali smo pojasniti to »vzratno delovanje«, ki pa po svojem bistvu ni neko vzratno delovanje, saj nadzidava z bazo ohranja specifičen odnos, da *reproducira* pogoje delovanja infrastrukture. Nedvomno bi bilo treba v luči tega koncepta in učinkov razrednega boja ponovno raziskati primere, ki jih je mogoče najti pod geslom »vzratnega delovanja«.

Vendar nam to sploh ne omogoča razumeti, kaj se dogaja v *sami infrastrukturi*, natančneje, *kaj se dogaja* v infrastrukturi (v enotnosti produkcijskih Sil/produkcijskih razmerij), kar je zmožno izzvati, pozneje pa sprožiti, razredni boj, ki začne v nadzidavi napadati ideološke aparate države, preden nadaljuje napad na represivne aparate Države, ki ga konča revolucionarni razred s prevzemom državne oblasti.

O tem, kar se ključnega dogaja v infrastrukturi za sprožitev in zmagoslavje revolucionarnega razreda v nadzidavi, imamo na srečo številne indikacije v *Kapitalu* in *Razvoju kapitalizma v Rusiji*. Toda povedati je treba tudi, da je teorija daleč od tega, da bi bila zgrajena. S tako opisnima in tавтоloškima konceptoma kot sta ujemanje [*correspondance*] in neujemanje [*non-correspondance*] med produkcijskimi silami in produkcijskimi razmerji, ne moremo resno upati, da bomo iz tega kaj potegnili, kar bi si morali navsezadnje tudi vsi priznati.

Natančno na tej točki je vprašanje odloženo. Nekega dne bo treba poskusiti in nanj odgovoriti.

Prevedel Gal Kirn